

RAYMOND WILLIAMS'IN MEDYA VE KÜLTÜR TEORİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet Sebih ORUÇ¹

Öz

İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu'nun temsilcilerinden Raymond Williams, özellikle kültür, edebiyat, ve teknoloji gibi konularda önemli eserler vermiştir. Williams, bir taraftan kendisinin de beslendiği Marksizm'i eleştirerek geliştirmeye çalışırken diğer taraftan teknolojik determinizm ve kültürel seçkincilik dışında alternatif, demokratik bir teknoloji ve kültür kuramı geliştirmiştir. Williams, kültürel seçkinciliğin ve kültürel popülizmin dışında alternatif bir kültür sosyolojisinin imkanlarını ararken, teknoloji konusunda McLuhan'ın formalist determinizmine ve liberal kuramcılarının naif iyimserliğine karşı teknolojinin toplumsal ve tarihsel olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bu makalede Williams'ın iletişim ve kültürel çalışmalara yaptığı katkılar incelenmekte, bu konuları nasıl değerlendirdiği dönemdeki önemli kuramcılarla diyalogu da dahil edilerek ele alınmaktadır. Makalede, Williams'ın kültür ve teknoloji hakkındaki kuramsal yaklaşımının, işçi sınıfı yanlısı demokratik siyasal idealleriyle uyum içerisinde olup soldaki kötümserliğe karşı bir umut arayışının ürünü olduğu ve tam da bu yüzden günümüzde yeniden tartışılması gerektiği iddia edilmektedir. Makalenin amacı Williams'ın medya ve kültür kuramını ortaya koyarak Türkiye'deki medya ve kültür çalışmalarına katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Raymond Williams, teknoloji, medya, kültür

AN INVESTIGATION ON RAYMOND WILLIAMS 'THEORY OF MEDIA AND CULTURE

Abstract

Raymond Williams, one of the most important members of the British School of Cultural Studies, has produced important works on culture, social change and technology. Williams developed a sophisticated Marxist Theory of Culture and on the other hand he tried to criticise -and created an alternative to- cultural elitism. Williams's cultural theory is an alternative to cultural elitism and his theory of technology is critical of both technological determinism and liberal naivism. His

¹ Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, sebih.oruc@hotmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7695-2441>

theory is based on the idea that technology and culture are both social realities that might not be explained through one single factor. In this article, Williams' contributions to communication and cultural studies are analysed. The article claims that Williams' theoretical approach to culture and technology is in harmony with his democratic ideals. It is also a search for hope against pessimism and that is why it still needs to be discussed today.

Keywords: Raymond Williams, technology, media, culture

Giriş: Demokratik Bir Medya ve Kültür Teorisyeni Olarak Raymond Williams

Teknoloji ve kültürel dönüşümler söz konusu olduğunda özellikle popüler yazında ve medyada teknolojik determinist yaklaşım neredeyse doğal bir gerçeklikmiş gibi kabul edilmektedir. Sözelimi Arap baharına sosyal medyanın sebebiyet verdiği, dijital medyanın demokratik kurumları bütünüyle dönüştürdüğü gibi iddialar neredeyse mutlak gerçekliklermiş gibi, hiç sorgulamadan ve hangi varsayımlara dayandıkları eleştirilmeden kabul edilmektedir. Bu teknolojik determinist varsayımlara çoğu zaman kültürün ve insana dair bütün olguların kapitalist sistem içinde hapsediği ve artık kapitalizmden bir çıkışın mümkün olmadığı şeklinde kötümser/karamsar fikirler eşlik etmektedir. Williams'ın eserlerinin çoğunu yayımladığı 1955-1980 dönemi, Rusya ve Çin'in birer pratik tecrübe olarak sebep oldukları hayal kırıklığı, başta Reagan ve Thatcher iktidarları olmak üzere çeşitli siyasal ve entelektüel gelişmelerin etkisi, devrim fikrinin zayıflaması gibi nedenlerle solun bir "yenilgi" ve "gerileyiş" dönemine girdiği ve genel anlamda bir umutsuzluğun hakim olduğu bir dönemdir.² Bu umutsuz durum o dereceye varmıştır ki, Marksizm'in "öldüğü" birçok platformda dile getirilir ve sol artık sadece "anti-totaliter ve hümaniteren" söylemler üreten umutsuz bir entelektüel gelenek haline geldiği iddia edilmiştir. Bu dönemde Soldaki bu entelektüel karamsarlık ve kendini yeniden üretememe durumu, Heidegger, Carl Schmitt, Benedetto Croce gibi "başka kulvarlardaki" düşünürlere başvurulmasına, bu düşünürlere beslenilmesine sebep olmuştur (Keucheyan, 2016, s. 43).

Gerçekten de başka kulvarlardan düşünürlerin eserlerinden yararlanılması durumu, yayımlandıkları dönem çok ses getiren Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan*'ı; Adorno'nun *Minima Moralia*'sı ve Guy Debord'un *Gösteri Toplumu* gibi eserlerinde açıkça gözlemlenmektedir. İşte Prendergast (1995) tarafından "1945'ten önce doğan büyük Avrupalı erkek devrimci sosyalist aydınların sonuncusu" olarak nitelendirilen Raymond Williams, böyle kötümser bir ortamda teknolojik determinizmi, kültürel kötümserliği ve seçkinciliğin her türlüünü

² Sol için bu sürecin gelişimi, sebepleri ve sonuçlarının geniş bir değerlendirmesi için bk. Keucheyan, 2016, s. 19-43.

eleştiren; direnişe, umuda ve alternatif toplumsallık arayışına her zaman şans vermeye çalışan verimli bir kuramsal miras bırakmıştır. Onun çalışmaları, özellikle medya ve kültürel çalışmalar söz konusu olduğunda, “en zengin kaynaklardan biri” olarak kabul edilmektedir (Stevenson, 2008, s. 28).

Bir edebiyat tarihi profesörü ve kültür araştırmacısı olarak Williams'ın medya çalışmaları açısından bu kadar önemli kabul edilmesinin sebebi, iletişim araçlarını “biçim verici (formative) toplumsal güçler” olarak değerlendirmesi ve hemen her eserinde önemli bir konu olarak farklı bağlamlarda ele almasıdır. Ayrıca Williams, kültürün taşıyıcı “iletişimsel kurumlara” ihtiyacı olduğunu ve bunların kültürün mahiyetini, bireysel anlamda alımlanmasını ve toplumsal değerini/anlamını önemli ölçüde etkilediğini eserlerinde sık sık vurgulamaktadır (Fusch, 2017, 745). Williams'ın temellerini attığı kültürel çalışmalar okulu da, bu temel kuramsal yaklaşımdan hareketle o zamanki ana akım etki araştırmalarından farklı olarak dinleyicilerin radyo, televizyon, gazete gibi kültürel mecraları nasıl kullandığı ve kendilerine göre dönüştürdüğü konusunu sistematik bir şekilde inceleyen ilk çalışmaları yapmıştır (Kellner, 2002, s. 20).

Raymond Williams'ın etkisi sadece kültürel çalışmalar okuluyla sınırlı değildir. Özellikle İngiltere’de iletişimin ekonomi politikası üzerine çalışan ve Marksist bir perspektifle medyayı ele alan akademisyenler üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Williams'ın eserleriyle tanışıklıkları, bu akademisyenleri Althusser’ci devletin ideolojik aygıtlarının “dikey ve monolitik işlemesi” düşüncesinden de Frankfurt Okulu’nun “kitlelerin aldatılması olarak popüler kültür” anlayışından da farklı bir medya ve kültür kuramı geliştirmeye sevk etmiştir (Mosco, 2009, s. 94-95). Zira Williams, ısrarla popüler kültürü “demokratik, direnişçi ve alternatif” olarak ele almıştır. Kuşkusuz Williams'ın bu yaklaşımı geliştirmesinde biyografik unsurlar da etkili olmuştur. Williams işçi bir ailede doğmuş ve görevi gereği işçi eğitiminde öğretmenlik yapmıştır. Ayrıca işçi sınıfıyla bağlarını hep kuvvetli bir şekilde korumuştur (During, 1993, s. 3).

Bütün bu faktörler Raymond Williams'ın kuramsal mirasını önemli hale getirmekte ve bu yüzden de Williams İngilizce konuşulan dünyada hala ciddi şekilde tartışılmaktadır. Buna karşılık Türkiye’de Williams ve kuramı hakkında akademik çalışma yok denecek kadar azdır ve birçok eseri çevrilmemiştir. Kuşkusuz Williams'ın bu yaklaşımı geliştirmesinde biyografik unsurlar da etkili olmuştur. Williams işçi bir ailede doğmuş ve görevi gereği işçi eğitiminde öğretmenlik yapmıştır. Ayrıca işçi sınıfıyla bağlarını hep kuvvetli bir şekilde korumuştur (During, 1993, s. 3).

Williams'ın Elitizm ve Kültürel Kötümserliğe Eleştirisi

Raymond Williams'ın üzerinde en çok durduğu konuların başında kültür ve kültürün Britanya'daki değişme sürecidir. Ona göre kültür, belirli teknik ve sanatsal formlarla sınırlanamayacak ve her topluma özgü, yeniden üretilen "bütün bir yaşam biçimidir". Bu yüzden de "kültür sıradandır, bu bir gerçektir (*fact*) ve başlangıç noktamız bu olmalıdır" diyen Williams, kültürün seçkin bir fenomen olarak ele alınmasına karşı çıkmaktadır (Williams, 2001, s. 11). "Kültür sıradandır" diyerek Williams aslında, Jones'in (2004) işaret ettiği üzere, sadece sıradan insanın olağan tecrübesinin kültüre dahil olduğunu iddia etmekle kalmamakta; yaratıcılık ve sanatı da elit anlayıştan farklı olarak toplumsal hayatın parçası olduğunu göstermek istemektedir. Böylece Williams, hem sanatın ve yaratıcılığın belirli bir grup veya bireye özgü olduğu fikrini hem de sıradan insanın gündelik hayat tecrübesini küçümseyen yaklaşımları reddetmektedir. Dolayısıyla bir anlamda onun yaptığı, kültür kavramını demokratikleştirmektir (Özçetin, 2018, s. 182). Ancak bu noktada şuna dikkat edilmelidir: Williams toplumun bütün kesimini, bir elit azınlık tarafından zaten tanımlanmış olan kültüre dahil etmektense kültürün tanımını ve anlamını genişletmektedir. Böylece, toplumun genelinin ve özellikle işçilerin egemen kapitalist sistem tarafından tanımlanan kültürel formlara özenmesi yerine kendi değerlerinin ve pratiklerinin önemini farkına varmasının; bu yönde bir bilinç ve özgüven sahibi olmasının kuramsal temeli sağlanmaktadır (Garnham, 1993, s. 492-493).

Kültüre dair bu "demokratik" yaklaşım, Williams'ın bu eserleri yazdığı dönem düşünüldüğünde çok radikaldir. Zira özellikle 1930'lu yıllarda Frank Raymond Leavis (1895-1978) ve onun *Scrutiny* dergisi etrafında toplanan isimlerin seçkinci yaklaşımı hakimdir. İngiltere'de kültür düşüncesi üzerinde ciddi şekilde etkili olan ve alt sınıfın eğitime erişimini dahi bir bozulma olarak değerlendirecek kadar seçkinci bu kuramcılar, işçi sınıfının kültürünü asla önemsememekte ve çalışma alanı olarak bile kabul etmemektedirler. Bu isimlerin söz konusu "muhafazakar, ahlakçı ve seçkinci" yaklaşımı sadece Williams tarafından değil; dönemin birçok solcu düşünürü gibi Benjamin tarafından da eleştirilmiştir. Benjamin edebiyatın ve genel okuryazarlığın daha geniş bir tabana yayılmasını demokratikleşme olarak görmüştür (Ferrebe, 2015, s. 42). "Kültür ve medeniyet geleneği" olarak da adlandırılan bu hareket, popüler kültürü "ahlaki ciddiyet ve estetik değerden yoksun" olarak görmekteydi. Özellikle F.R. Leavis'in Denys Thompson ile birlikte 1933 yılında yayımladığı *Culture and Environment*, bu geleneğin en önemli metni olarak değerlendirilmektedir ve İngiliz kültürünün demokratikleşme ve sanayileşme sonrasında yozlaştığı temel varsayımını

işlemektedir (Turner, 2016, 55). Bazı kaynaklarda “Levasiler” olarak da adlandırılan bu kuramcılar, kitle kültürünü ve onun edebiyat tecrübesini “somut ve dengeli bir yaşam duygusu ile olgun bireyler yaratmanın bir yolu” olarak gördükleri “büyük geleneğe” ve onun oluşturduğu “üst kültür” için “tehlike” olarak değerlendirmişlerdir (During, 1993, s. 2-3). Kısaca, Turner’ın ifadesiyle bu teorisyenler popüler kültür ve kitleye karşı “küstah” bir tavır takınmışlardır (Turner, 2016, s. 56).

Williams, -Leavisler ve Frankfurt okulunu direkt zikretmese de- radikal solcu ve seçkinci sağcılar arasında, özellikle yeni teknolojiler ortaya çıktığı zaman bunların bir tehdit olduğu noktasında “sessiz (tacit) bir ittifak” olduğunu iddia etmektedir. “İlginç” olarak nitelendirdiği bu durum karşısında Williams, bu durumdan kurtulmak için alt kültür hakkındaki küçük görücü korkuların da yeni teknolojiler hakkındaki kötümserliklerin de aşılması gerektiğini belirtmektedir (Williams, 2015, s. 90). Esasında, Kellner’ın da belirttiği üzere, erken dönem kültürel çalışmalar da "belli oranda" Frankfurt okulunun başlattığı kültürel incelemeler geleneğinin devamı niteliğindedir ancak Kültürel Çalışmalar işçi sınıfı hakkında daha “umutlu” olması, işçi sınıfında özgürleştirici bir potansiyel görmesiyle Frankfurt Okulu’ndan ayrılmaktadır (Kellner, 2002, s. 3). Jameson da Williams’ın kuramsal mirasının aslında Adorno’nun eksiklerini tamamlayıcı mahiyette olduğunu -"geliştirilmemiş" kuramsal önermelerle de olsa- iddia etmiştir (Jones, 2004, s. 178). Ancak Williams, Adorno’dan farklı olarak popüler kültürü bir çeşit “aldatılma” şeklinde değerlendirmemektedir. Ayrıca Williams, Adorno, Marcuse ve Weber’in bürokratikleşme ve teknolojinin hakimiyetini artırması sonucu ortaya "demir bir kafes" çıktığı ve buradan çıkışın mümkün olmadığı şeklindeki "kötümser" yaklaşımlarını da reddetmektedir (Jones, 2004, s. 177). Son olarak Williams, Hoggart ve Leavis’in "kaybolan yaşam biçimi nostaljisine" de kapılmamış, romantik -ve örtük bir şekilde muhafazakar- nostaljileri reddederek modern dönemin gerçekçi bir çözümlemesini yapmaya çalışmıştır (Jones, 2004, s. 174).

Williams’ın “kültürel materyalizm” olarak formüle edilen kuramı, kültüre ve topluma dair -açık veya örtük- romantik veya gelenekçi/muhafazakar bütün varsayımları reddederek, kültürel ortamı bizatihi kendisinden hareketle inceleme çabasının ürünüdür. Bu noktadan hareketle Williams’ın medya ve teknoloji teorisinin “objektif” olduğu bu makalede, iddia edilmektedir. Williams kültürü ve toplumu bütün değer ve varsayımları bir kenara bırakıp verili durumdan hareketle incelediğinde, teknoloji hakkında normatif önermelerden kurtulmuş olmaktadır. Böylece, sözgelimi, belirli bir medyanın kültürel dejenerasyona sebep olduğu fikir, -dejenerasyon kavramı zorunlu olarak “ideal bir kültürel durum” fikrine yaslandığı için-

kolayca reddedilebilmekte; teknoloji ve medya, bütünüyle yapılamasa da mümkün olduğu kadar “değer bağımsız” bir incelemeye tabi tutulabilmektedir.

Williams hem kültürel seçkinciliğin hem de kültürel kötümserliği eleştirmeye onların kitle kavramını verili kabul etmeleri noktasından, bizatihi temel kavramlarının içeriğini eleştirmekle işe başlamaktadır. Williams, “kitle” (*mass*) kavramsallaştırmasının küçültücü (*pejoratif*) olduğuna ve -kelimenin tarihçesinin de gösterdiği üzere- bu kitle denen şeyin işçi sınıfı olduğuna dikkat çekmektedir (Williams, 1983a, s. 298). Williams en başta "kitle" kavramsallaştırmasının ideolojik ve seçkinci bulmaktadır. Buna göre esasında dış dünyada "kitle diye bir şey olmadığını" ve bu kavramsallaştırmayla insanların benliklerinden, kişiselliklerinden ve en çok da bireysel özelliklerinden arındırılıp nesneleştirildiklerini kabul etmek gerekmektedir. Williams'a göre halkı “yığınlar” ve “kitle” olarak görüp onların zevklerini, kapasitelerini, deneyimlerini küçük gören yaklaşımlar, açık veya örtük olarak, işçilerin siyasal/toplumsal müdahalelerini de toplum için bir düşüklük olarak görmekte; işçilerin siyasal müdahalelerini zararlı kabul ettirmektedir. Bu düşünceye sahip kuramcılar demokrasi ve kültür gibi herkesçe üstün tutulan kavramların başına "kitle" koymak suretiyle (örneğin kitle demokrasisi) dejenere bir fenomenmiş gibi sunmaları, esasında "gerçekten çoğunluk için yönetim olan" demokrasiye karşı nefretin örtük ifadesidir (Williams, 1983a, s. 289). Williams'a göre kimsenin kendisini veya etrafındakileri kitleye dahil etmemesi, ama yine de sürekli kitle kavramını her alanda kullanması, kitleye yüklenen bu kötüleyici anlamı ve dolayısıyla onları dışlayan siyasal yaklaşımı da nihayetinde ortaya koymaktadır (Williams, 1983a, s. 290-94). Dolayısıyla, analiz ve/veya düşünceye “kitle” ile başlamak, daha baştan ideolojik bir duruşu benimsemek demektir.

Bu çerçeveden bakıldığında, bu kuramlara karşı kitlenin tecrübesini ve somut yaşamını ön plana çıkaran çalışmaların yapılması, sadece kuramsal ve kültürel bir mesele değil; aynı zamanda iktisadi ve siyasi bir mücadeledir: Kültürü demokratikleştirmek ve sıradan olanı önemsemek, sıradan insanın siyasal ve ekonomik durumunu iyileştirmek mücadelesinin bir ayağıdır. Bu yüzden Williams'ın kuramsal yaklaşımı bir yönüyle işçi sınıfı ve onun kültürü lehine siyasal bir mücadelenin entelektüel ayağıdır ve sonraki dönem kültürel çalışmalarda da bu yaklaşım egemen olmuştur. Okulun sonraki nesillerinde de özellikle işçi ve kadınların gündelik hayatına duyulan ilginin sebebi akademik değil siyasidir ve bu hayatlardaki tahakküm ilişkilerini önce ortaya çıkarmak sonra da "parçalama" amacına matuftur (Turner, 2016, s. 15).

Yukarıda özetlenen “halkçı” ve “işçi sınıfı yanlısı” kültür tasavvurundan dolayı hem Williams'ın hem de genel olarak kültürel çalışmaların bir “kültürel popülizmle” suçlandığı bilinmektedir (McGuigan, 1992). Bütün toplumlar ve bütün zamanlardaki işçi sınıfının kültürlerinin özgürleştirici olduğu ve korunması gerektiği iddiası olarak ele alındığında ve işçi sınıfının kültürünün “sadece işçi sınıfı kültürü olduğu için” değerli olduğu iddia edildiğinde, kültürel popülizmin en azından Williams için söz konusu olmadığı açıktır. Zira özellikle Williams ve Hall, işçi sınıfının kültürünün korunmasını ancak belirli bir sınıfsal/iktisadi bağlama oturtulabildiği ve genel mücadeleye katkı sunduğu ölçüde önemli ve değerli bulmaktadırlar; yoksa sadece işçilere ait olduğu için değil. Ayrıca kültür burada salt sanatsal veya entelektüel bir mesele olarak ele alınmaz, gündelik siyasal ve iktisadi hayata etkisi gözetilerek değerlendirilir. Kültürel değerlerin önemli kabul edilmesi, genel iktisadi mücadele için özgüven kaynağı olacağı gibi işçi sınıfını özentilikten kurtaracağı için de anlamlıdır, salt kültürel bir mesele olarak değil (Garnham, 1993, s. 493-494). Bu noktadan hareketle Garnham, kültürel çalışmaların –her ne kadar Amerika ve İngiltere'deki daha yakın dönem kültürel çalışmalarda iyice arka planda kalmış olsa da- ekonomi ve siyasetten tamamen kopmadığı ve her zaman sınıf mücadelesini önemli bir bileşen olarak muhafaza ettiği sonucuna varmaktadır. Ancak Williams, Ortodoks ekonomi-politik yaklaşımın iktisadi determinizm ve her şeyi sınıfla ilişkilendirme “tehlikesine” de düşmemek için değerlendirmelerinde sadece sınıfsallığı ve ekonomik ilişkileri esas almaz. Kısaca, kültürel çalışmalar ekibi, çok geniş sahada farklı aidiyetlere ve sınıflara sahip kişilerin uzun zamanlı bir mücadelesiyle anlamlı ve başarılı olacağına inandıkları “direnişin” entelektüel ayağını yürütme amacını gütmüşlerdir. Ancak bu noktada her türden ortodoksi ve geleneksel sınırlamaları kabul etmemişlerdir.

Williams'ın Kültür Sosyolojisinde Yenilik Arayışları

Williams'ın kültür kuramını sadece bir seçkincilik eleştirisi ve işçi sınıfı savunusu olarak okumak yanlış olacaktır. O aynı zamanda kültür sosyolojisinde materyalizm ve idealizmin ötesine geçen, iki yaklaşımdan da beslenen bir arayışı sürdürmüştür. Williams, kültürü diğer bütün toplumsal katmanların üzerinde yer alan "bilgilendiren tin" olarak kabul eden idealist yaklaşımla; onu diğer toplumsal etkinlikler (temelde ekonomi) tarafından şekillendirilen "bütün bir toplumsal düzen" olarak gören materyalist yaklaşımın 20.yy ikinci yarısında birbirine yaklaşp daha verimli bir bakış açısı sunduğunu belirtmektedir (Williams, 1993, s. 10-12). Buna göre yapılması gereken, bu iki akımın hazır kalıplarıyla genel ve basmakalıp değerlendirmeler yapmaktan sakınmak ve kültürün aldığı biçimleri tarihsel

süreçte derinlemesine incelemektir. Onun en önemli eseri olan *Culture and Society, 1780-1950* bu yönde bir çabanın bir ürünü ve örneğidir. Dolayısıyla Williams'ın kültür sosyolojisinde ve mevcut kuramlarda yeni arayışlara gitmesinde sadece siyasal motivasyonlar değil; epistemolojik ve metodolojik arayışlar da etkilidir. İdealist yaklaşımın aşırı soyut yaklaşımını reddederken, materyalist yaklaşımın indirgemeciliğine kapılmamak Williams'ın metodolojik ilkesidir. Bu noktada şu veya bu teorik yönelimden önce, bizzat kültürün hayat bulduğu muhit olarak insanların tecrübesi esas alınır. Böylece, hem kültürel idealizmin eylemlere fazlasıyla soyut ereksellikler yüklemesi durumundan, hem de ortodoks marksist materyalizmin hazır kalıplarla bütün her şeyi açıklama gibi yanlış bir çabadan sakınılarak, somut tecrübenin (kültürün kendisinin) metodolojinin de esası olmasının yolu açılmış olur.

Williams'ın “yeni” dediği bu yaklaşımın temeli, somut toplumsal tecrübeleri tarihsel olarak çözümlenmeye dayanmaktadır. Williams, modern çağda kültürün anlamını “endüstri ve demokrasideki değişimlere verilen insani tepkilerin” belirlediğini iddia etmektedir (Williams, 1983c, s 295). Buradaki “insani” vurgusu önemlidir, zira hem materyalizme hem idealizme karşı somut durumun özgünlüğünü vurgulama amacına matuftur. Williams, eserlerinde sık sık teknolojinin, sanatın ve genel olarak bütün toplumsal değişimlerin/gelişmelerin tek tek toplumlara has olduğu ve her kültürün söz konusu toplumun tarihinde ortaya çıkan olumsal bileşenlerin ürünü olduğunu iddia etmektedir. Bu yüzden tarihsel şartları göz önünde bulundurmamak ona göre özellikle önemlidir. Zira Williams, kültür ve sanat formalarının mahiyetini anlamının söz konusu formun ortaya çıktığı tarihsel dönemi anlamadan mümkün olmadığını iddia eder ve bu ilkeye sadık kalarak incelemelerini yapar: “şeylerin” form ve içerikleri, tarihsizmiş gibi ele alınıp akademik malzemeye indirgenildiğinde anlaşılabilirler. Sözcümleri 19. yüzyılın toplumsal muhiti (milieu) anlaşılmadan, o dönemde ortaya çıkıp gelişen popüler dedektif romanları anlaşılabilir (Williams, 1994, s. 159-160). Aynı şekilde televizyonun neden bir anda eğlence aracı haline geldiği, ikinci dünya savaşı sonrası gelişen hazcı ve eğlence merkezli tüketim kültürü göz önünde bulundurulmadan anlaşılabilir. Buradan çıkan kuramsal ve metodolojik sonuç şöyle özetlenebilir ve özellikle Birmingham Okulu düşünürlerinin sonraki dönem çalışmaları bu yaklaşımın izindedir: Bütün zamanlar ve toplumların kültürel durumu için geçerli genel kuramsal yaklaşımlar ve modellemelerden ziyade, sıradan insanın somut deneyimleri esas alınarak kültürel çalışmalar yürütülmelidir.

Williams'ın Teknolojik Determinizm Eleştirisi

Raymond Williams'ın teknoloji konusundaki teorisinde McLuhan'ın teknolojik

determinist yaklaşımını eleştirmek, kendi çalışmalarına “hareket noktası” oluşturacak kadar önemli bir yer işgal etmektedir (Şentürk, 2013, s. 190). Gerçekten de teknoloji konusunu özellikle el aldığı metinlerinde bu durum görülmektedir. Esasında Williams'ın McLuhan'ın ilk çalışmalarını, özellikle de ilk olarak 1964 yılında yayınlanan *Understanding Media* eserini, “iyimser” bir şekilde karşıladığı ve “basımcılık” hakkındaki yaklaşımını bir makaleyle değerlendirip “önemsediği” de bilinmektedir (Jones, 2004, s. 158-59). Stuart Hall de McLuhan'ın ilk dönem eserlerinde geliştirdiği kuramsal yaklaşımın kötümserliğine rağmen “sivil bir savunma” için önemli imkanlar barındırdığını ancak sonrasında McLuhan'ın “muhafazakar bir yaklaşım” benimseyip sadece teknolojinin ne derece dönüştürücü olduğunu vurguladığını belirtmekte ve bunu eleştirmektedir (Aktaran Marchessault, 2005, s. 68).

Williams teknolojilerin içinde geliştikleri özgün iktisadi ve kültürel sistemlerle birlikte "kendi iç formları ile özgül anlamlandırma sistemleri" yarattığını kabul etmekte ve bu konuda McLuhan'a yakın bir çizgide durmaktadır. Ona göre içerik aynı olsa da bir şeyin teyp kaydı ile yazılı hali "oldukça farklıdır" (Williams, 1993, s. 110). Williams daha ziyade tarih üstü bir nitelik atfedilen mutlak teknolojik determinizm ve formalizmi eleştirmektedir. Bu formalist determinizme karşılık Williams daha olumsalcı bir yaklaşım benimsemektedir (Jones, 2004, s. 146). Buna göre Yeni bir teknolojinin yeni pratikleri ve/veya kültürel formları, yeni insan tecrübelerini beraberinde getirip getirmeyeceğinin kesin bir belirlenimi yapılamaz. Söz konusu teknolojinin yanı sıra daha genel ve her topluma özgü toplumsal şartlar tarafından bu etkiler belirlenir ve bu yeni teknoloji-toplum ilişki her toplum ve zaman için farklıdır.

Williams özellikle televizyon konusunda McLuhan'ın formalist yaklaşımını bütünüyle karşısına aldıktan sonra, günümüze kadar etkili olacak bir teknolojik determinizm ve McLuhan eleştirisi geliştirmiştir. Onun kendi kuramsal mirasını anlamak için de bu eleştirel diyalog önemli olduğundan, makalenin bu bölümünde onun genelde teknolojik determinizm; özelde McLuhan'a yönelik eleştirisi ele alınacaktır. Böylece Williams'ın kendi kuramsal yaklaşımını oluştururken teknolojik determinizmi nasıl konumlandığı da ortaya konmuş olacaktır.

Raymond Williams'ın McLuhan'a yönelik en önemli eleştirisi, McLuhan'ın teknolojiye “içkin” olduğunu iddia ettiği özellikleri aşırı vurgulamak suretiyle onlara “tarih dışı” bir hüviyet kazandırması ve böylece üretildikleri toplumsal-siyasal durumun bu teknolojilerin anlamı ve etkileri üzerindeki etkisini görmezden gelmesidir. Bu yaklaşım, teknolojiyi diğer toplumsal koşullar ve belirlenimlerden azade, adeta bir fanusta vuku buluyormuş gibi ele almaktadır ki bu her şeyden önce yanlış varsayımlara dayanmaktadır

(Williams, 2003, s. 13). Bu varsayımların başında da teknolojinin toplum dışında (asosyal) gelişen bir sürecin ürünü olduğu gelmektedir. Çoğu sosyal bilimci tarafından olduğu gibi Williams tarafından da teknolojik determinist olarak nitelendirilen McLuhan'ın yaklaşımının kaçınılmaz sonucu, sadece tarihsel durumu ve şartları değil; ama o teknolojiyle iş gören birey ve toplumun niyetlerini de görmezden gelmektir. Halbuki Williams'ın farklı vesilelerle işaret ettiği üzere, teknolojinin tek belirleyici olmadığı ve onun anlamının ve etkisinin daha geniş sosyo-iktisadi durum tarafından belirlendiğinin en önemli kanıtı, aynı teknolojinin farklı toplumlar tarafından çok farklı şekillerde kullanılmasıdır. Çünkü toplum, insanlar ve niyetler değişmektedir. Williams'a göre 20. yy 'da aynı teknolojilerin kullanım ve etkileri çok farklı olmuştur. Bu fark sadece komünist toplumlarla kapitalist toplumlar arasında değil; farklı kapitalist toplumlarda bile gözlemlenmiştir: Aynı iktisadi sisteme sahip olsalar bile ülkelerin kendi içsel dinamikleri teknolojinin anlamını ve kullanımını belirlemiştir (Williams, 2003, s. 28-28) Dolayısıyla farklılığın tek sebebi ekonomi de değildir. Buradan hareketle Williams, teknoloji tarihinin determinist okumalarının yanlış olduğu sonucuna varmaktadır.

Toplumsal Bir Fenomen Olarak Teknoloji

Williams, bütün eserlerinde ele aldığı bütün fenomenlere “toplumsal” birer olgu olarak yaklaşır. Onun etimoloji hakkında gerçekten çığır açan çalışmaları dahi “toplumsal temellere sahip etimoloji” (socially grounded etymology) olarak literatüre geçmiştir (Mosco, 2009, s. 22). Teknoloji konusunda da McLuhan'a yönelik eleştirisi bu toplumsal belirleyicileri görmezden gelmesi noktasına odaklanmaktadır. Bilindiği üzere McLuhan, özellikle *Understanding Media: Extensions of Man* kitabıyla beraber medyayı insan uzuvlarının bir uzantısı olarak ele almış ve onların içeriğinden ve toplumsal işlevlerinden çok kendi içkin özelliklerinin “birey ve ruhu (psükesi)” üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Williams'a göre teknoloji ve etkileri söz konusu olduğunda, bu türden toplumsal ve tarihsel olmayan bir yaklaşım benimsemek, teknolojiyi sanki insanlarla ilişkisiz bir ortamda kendi kendine gelişen ama onları dönüştüren “mutlak artefaktler” olarak kavramaktır. Oysa ortaya nasıl bir teknolojinin çıkacağı daha en başta teknoloji dışı faktörler tarafından belirlenmektedir. Bu yüzden de Williams'a göre, teknolojiyi her şeyden önce "aranan ve zaten zihinde var olan belirli amaçlarla uygulamalar tarafından geliştirilen bir şey" olarak kavramak gerekmektedir (Williams, 2003, s. 13). Bu arama ve zihinde var olma durumu, bazı icatlarda olduğu üzere bireysel çabalara dayansa bile toplumsaldır, zira bu aramayı gerçekleştiren birey ve zihni toplumsaldır (Williams, 2003, s. 36).

Soyutlanmış, birey ve organları üzerinde etkide bulunan “saf etkileyici dışsal güç” olarak algılandığında teknoloji, sadece etkisi değil; anlamı da kendinden menkul bir şey haline gelir. Halbuki Williams’a göre teknoloji -üretiminden anlamlandırılmasına ve bireysel alımına kadar “tamamıyla (*in a full sense*) toplumsal” bir olgudur (Jones, 2004, s. 166). Burada Williams’ın çok önemli bir noktaya dikkat çektiğinin belirtilmesi gerekmektedir: Teknolojik tecrübe tek tek bireyler tarafından deneyimlense bile, söz konusu teknolojiye yüklenen anlam toplumsal bir olgu olduğundan ve birey üzerindeki etkisi de bu anlama nispetle olduğundan, teknoloji-birey ilişkisini psikolojik bir süreç olarak ele almak yanlıştır. Yani teknolojinin toplumsal olması vurgusuyla Williams, sadece üretim, dağıtım, bunların hukuki ve siyasal zemini gibi “açıkça” toplumsal/siyasal şartları kast etmemekte; ama teknolojiye yüklenen anlamın da toplumsal olduğuna işaret ederek bütün bir teknoloji-toplum-birey ilişkisini toplumsallaştırmaktadır. Bu kuramsal ilke, Williams’ın mevcut kapitalist sistemin ürünü teknolojilerin, alternatif anlamlar yüklemek ve farklı pratikler geliştirmek suretiyle, etkilerinin/sonuçlarının değiştirilebileceğini iddia etmesini sağlayacaktır.

Williams’ın McLuhancı formalist determinizme eleştirisini bütün boyutlarıyla kavramak için onun diğer eserlerindeki insan ve iletişim değerlendirmelerine de başvurmak gerekmektedir. Yukarıda kısaca özetlenen teknoloji insan ilişkisine dair McLuhancı formalist yaklaşım, insan bilincini yalıtılmış ve edilgen bir fenomen olarak değerlendirmektedir. Halbuki Williams'a göre hem "bütün iletişim edimleri" hem de "bilinç" toplumsaldır, zira ikisinin de temel ögesi olan “gösterge” (sign) toplumsaldır. Dolayısıyla dilsel ifadeler ve iletişimsel süreçler, bireysel edimle ortaya çıksalar bile, en temelde toplumsal süreçlerin ve etkileşimlerin ürünüdür (Williams, 2003, s. 36-37). Bu noktadan hareketle Williams şu sonuca ulaşmaktadır:

Dil, bilinç, teknoloji ve iletişim süreçlerinin ve karmaşık ilişkileri "tarihsel açıdan araştırılmalıdır, çünkü toplumsal dilin dinamiği (temel üretim araçları içinde yeni üretim araçları geliştirilmesi) yalnızca insana özgü fiziksel olanakların sağladığı dil üretiminden günümüzde maddi üretimsel sürecin çok önemli bir bölümünü oluşturan iletişimsel dizgelerin etkin toplumsal tarihine kadar uzanan gelişim çizgisi izlenerek anlaşılabilir. -Ve farklı araçların gelişimi, teknoloji ve o zamanki işaret dizgesinin sorunlarını içeren maddi tarih, ancak böyle bir araştırmayla açıklanabilir. (Williams, 1990, s. 37).

Williams McLuhan'ın "en son medya en iyisidir" şeklindeki ilerlemeci yaklaşımını da eleştirmektedir. Ona göre, bu noktada ilerlemeden değil; genel toplumsal durumlarla iletişim araçlarının uyumundan veya uyumsuzluğundan söz edilebilir (Jones, 2004, s. 171). Eğer

belirli iletişim araçları toplumsal ve kültürel üretimde önemli faktörler haline geliyorlarsa, bunun sebebi onların belli ihtiyaçlara cevap vermesi ve /veya ortaya çıkan yeni yaşam pratiklerinin beraberinde getirdiği çelişkileri çözebilmesidir; daha "iyi" olmaları değil. Sözgelimi, evlere haber ve eğlence getiren radyo ve televizyon yayıncılığının toplum için çok önemli hale gelmesi, endüstrileşmeyle birlikte kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelen "bireysel hareketlilik" (individual mobility) ile yine bu sürecin ürünü olan "kendi kendine yetmesi beklenen küçük aile evinin" başka şekilde ulaşamayacağı haber ve eğlence kanallarına ulaşmasına imkan tanıyarak bu toplumsal ihtiyacı karşıladığı içindir (Williams, 2003, s. 26).

Bunun yanında Williams teknolojinin basitçe ortaya çıkan gereksinimler için geliştirildiği ve modern toplumların her zaman ihtiyaçlarına göre teknoloji geliştirdikleri fikrine de karşı çıkmaktadır (Williams, 2003, s. 17). Williams teknoloji, ekonomi, kültür ve insan tecrübelerinin birinin diğerine etkisini ortaya koyacak bir soyutlamaya imkan tanımayacak kadar iç içe olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Williams, "sanat toplum ilişkisi" veya "teknoloji toplum ilişkisi" gibi, bu ikiliyi birbirinden ayırık ama ilişkili gösteren soyut kavramsallaştırmalara karşı çıkar. Sözgelimi film veya yayıncılığın toplumla ilişkisini soyut kavramsallaştırmalar üzerinden tartışmak yanlıştır; zira zaten film de yayıncılık da başından beri toplumsal süreçlerdir. Dolayısıyla araştırılması gereken hangi toplumsal sürecin teknolojinin zeminini oluşturduğudur (Williams, 1993, s. 45). Teknolojileri "ilerlemeci" olup olmadıkları da bu sürecin sonunda ortaya çıkacaktır. Sözgelimi, genel toplumsal değişimin bir parçası olarak gelişen televizyon ve radyo, Williams'a göre de birçok önemli değişikliği beraberinde getirmiştir ve McLuhan bunların bir kısmını analiz edebilmiştir. Ancak bunların hepsinin olumlu olduğunu söylemek yanlış olacaktır: her yeni iletişim teknolojisi –yine parçası olduğu toplumsal koşulların da etkisiyle, tek başına değil !- beraberinde bazı riskler getirebilmektedir. Sözgelimi, Williams'a göre görsel kültürü ve görmeyi besleyip soyut/eleştirel düşünmeye dayalı yazılı kültürü örseleyen yeni teknolojiler katılımcı demokrasini kazanımları açısından bazı riskler de barındırmaktadır (Jones, 2004, s. 174).

Williams bu naif ilerlemeciliği eleştirilip aşılması gerektiğini belirtmekte ve daha eleştirel bir tutum benimsemenin gerekliliğine işaret etmektedir. Halbuki McLuhancı gelenekte determinizmle birleşen bu ilerlemeci yaklaşım, kaçınılmaz olarak mevcut düzeni beslemekte ve konformizme sebep olmaktadır. Zira bu yaklaşım, bir taraftan teknolojik her gelişmeyi iktidarın "iyiliği" olarak popüler zihinlere aktarıırken egemen ideolojik ve siyasal kurumları ve bu kurumları ayakta tutan hiyerarşilerin etkilerini görmezden gelmekte ve böylece onları meşrulaştırmaktadır (Stevenson, 2008, s. 212). Ayrıca, teknolojinin etkisi ve

kullanımı da ilk ortaya çıkış amacı veya özellikleri tarafından değil; mevcut toplumsal sistem tarafından ele alınıp, şekillendirilip pazarlanmasından sonra ortaya çıkmaktadır (Williams, 1983, s. 128-129). Dolayısıyla “daha iyi” bile olsa, kapitalist üretim tüketim mantığına hizmet edip mevcut eşitsiz ilişkileri yeniden ürettikçe teknolojinin etkileri “olumlu” olmayacaktır. Williams'ın bu noktada çok önemli, özellikle siyasi açıdan, iki noktaya işaret ettiği belirtilmelidir: Öncelikle hangi teknoloji için araştırma ve deney yapılacağını da ortaya çıkan teknik yeniliklerden hangilerinin pazarlama marifetiyle toplumsal hayatın bir parçası haline getirileceğini de zaten mevcut olan insanlar, kurumlar ve ilişkiler belirlemektedir. Dolayısıyla, örneğin “üçüncü dünya ülkelerindeki” temel bir problemle mücadele amaçlı bir teknik yenilik yapılmayıp da eğlence sektörünün ihtiyaç duyduğu teknolojilere yönelik araştırmalar destekleniyorsa, teknolojinin “eğlence mantığını” yayan bir işleve bürünmesinin sebebi onun içkin özellikleri veya teknik kapasitesiyle ilgili değildir. Öyleyse etkilerini de buralarda aramak yanlış olacaktır. İkinci olarak, hangi teknik kapasitelere ve özelliklere sahip olduğu değil de nasıl anlaşılıp pazarlandığı etkiyi belirliyorsa, teknolojinin kendisini değil bu süreci ve aktörlerini sorunsallaştırmak gerekecektir.

Birey ve toplum üzerinde son derece güçlü ve belirleyici olduğu kabul edilen teknolojinin kaçınılmaz olarak kapitalist kültüre hizmet ettiği de iddia edildiğinde, (yani formalist determinizm ve yapısalcı Marksizm birleştiğinde) toplumsal olanın geleceği hakkında kötümserlik kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu noktada Williams'ın McLuhan'ın medya teorisi ile isim vermeden kısaca özetlediği yapısalcılık arasında ilginç bir paralellik gördüğü belirtilmelidir. Buna göre, bir yapı olarak dilin önceliğine ve belirleyiciliğine yapılan Vurgu, McLuhan'ın “aracı metafizik efendi” olarak formüle etmesine gidecek yolu açmıştır (Williams, 1990, s. 126-128). Halbuki Williams'ın amacı, Gramsci'ci bir yaklaşımla mücadelenin ve direnişin her yerde olduğunu göstermektir. Buna göre “savaş” bir kere kazanılan veya kaybedilen bir mücadele olmayıp; farklı alanlarda sürekli devam eden “mevzi savaşlar'ı” şeklinde kavranmalıdır. Böylece “direniş” ve “özgürlük”, uğruna hala mücadele edilebilecek değerler haline gelecektir. Bu durum, çağdaş toplumlarda hem iktidar hem de “direniş grupları” için son derece önemli olan iletişim sistemleri için de aynı şekilde geçerlidir. Bu mecralar için mücadelenin her zaman sürmesi gerektiğine işaret eden Williams, teknolojik determinizm ve kültürel kötümserliğin (*cultural pessimism*) “en rafine halleri dâhil” bir kenara bırakılması gerektiğini belirtmektedir (Williams, 1983c, s. 133). Zira teknolojinin üretildiği kapitalist sistemin dayatmaları dışındaki kullanımları ihtimali, böyle bir şans, en azından bir ihtimal olarak hep mahfuzdur ve bu şansı değerlendirmek için ilk başta determinizmin ve kötümserliğin terk edilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü üzere bütün bunlarla Williams dikkatleri aletin kendisinden çok toplumsal kullanımın ve bu kullanımı şekillendiren faillere çekmektedir. Bu noktada toplumsal ve bireysel anlamda etkin rol alabilme, fail olabilme konusunun Williams için önemli olduğu belirtilmelidir. Williams'ın teorik çalışmalarının önemli bir amacı da aktif ve sorumlu bireyin imkanını göstermek; bireyi ve niyetlerini anlamsızlaştıran her türlü yapısalcı ve deterministik düşünceyi reddetmektir:

Eğer gerçekten medya esasen psişik yeniden düzenlemelere sebep oluyor ise insanda, ayrıca bu düzenlemelerin kaynağı aramızdaki ilişkilerden değil, genel bir insan organizması ile genel fiziksel çevresi arasındaki ilişkiden geliyorsa, bu durumda, herhangi bir genel veya özel durumda "niyet" kavramı ve gerçekliği anlamsızdır. Ayrıca niyetle birlikte ister görünüşte ister gerçekte, içerik de anlamsızlaşır (*irrelevant*) (Williams, 2003, s. 121).

Williams'ın bu noktada niyet kavramı üzerinde özellikle durması, aynı zamanda toplumsal değişimler ve yeni durumlar hakkında hesap ve sorumluluk gibi kavramları gündeme getirmektedir. Formalist determinizmin insanı ve niyetleri yok sayıp teknolojik alete yönelmesi, içinde bulunan eğlence merkezi kapitalist kültürü faili olmayan, kendiliğinden gelişen kaçınılmaz bir durum gibi sunarak sorumluluk bilincini yok etmektedir. Williams'ın kuramı ise, bu durumlar karşısında direniş düşüncesini ve umudu diri tutma amacına matuftur. Ayrıca, Williams'ın kültürel üretimin yeni ortamlarının (medium) yeni güç ilişkilerine kesinlikle neden olup olmayacağı veya var olan değerleri yeniden tanımlayıp tanımlamayacağı konusunda kesin ve tarih üstü bir kuramsal yaklaşım reddedip daha olumsalcı bir yaklaşım benimsemesi, içinde bulunulan durumun sorumlularını belirleme ve onlarla mücadeleye zemin oluşturucu niteliktedir.

Alternatif ve Demokratik Bir Kültür ve Teknoloji Teorisi

Williams, teknolojinin toplum, psikoloji, kültür ve insanla olan ilişkisi ve bunlar üzerindeki etkisi söz konusu olduğunda, öncelikle bu konuların "zor" "çok boyutlu" ve çetrefilli olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Halbuki basit, kesin ve açık teknolojik determinisit önermeler (televizyon hayatımızı değiştirdi vb.) o kadar çok yaygın kabul görmüştür ki bunların dışında bir düşünce geliştirmek ve bir yaklaşım geliştirmek giderek zorlaşmıştır (Williams, 2003, s. 9-10) Dolayısıyla önce bu indirgemeci yaklaşımların bir kenara bırakılması gerekmektedir.

Williams kendi kuramsal çalışmalarının modelini Gramsci'nin hegemonya kavramına dayandığını açıkça belirtmektedir (Williams, 2005, s. 38). Williams'a göre toplumsalın farklı boyutlarının dinamik ve çelişkili ilişkilerini ve tarihselliğini vurgulamak en önemli husustur

ve Gramsci bunu çok iyi yapmıştır: Tarih üstü ve bir kere tanımlandığında her durum için açıklayıcı olan genel geçer kavram ve kategorilerle açıklanabilir bir bütün olmaktan ziyade, sürekli devam eden mücadele ve çelişkiler alanıdır toplumsal. Ancak bu yine de açıkça ortaya konabilir dominant anlam, değer ve pratiklerin olmadığı anlamına gelmemelidir (Williams, 2005, s. 37-38). Sakınılması gereken, bu dominant kurum, form ve değerlere mutlak güç atfetmektir.

Bu noktadan hareketle Williams, Marksist düşünürleri ve onların medya ve teknolojiyi ele alış biçimlerini de eleştirmektedir. Williams, Marksistlerin üretim ilişkilerinin asıl belirleyici olduğunu sürekli söyledikleri ve bu vurgunun önemli olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu yaklaşımın modern teknoloji ve kültür gibi kompleks konuları basit bir şekilde ele almalarına sebep olduğunu, bunun da sağlıklı bir değerlendirmeyi imkan dışı bıraktığını belirtmektedir (Williams, 2011, s. 14). Özellikle Marksistlerin "kitle iletişimi" kavramını büyük oranda "burjuva ideolojisinde" anlaşıldığı gibi -genel üretim tüketim sürecinden büyük oranda tecrit edilmiş olarak, öylece orada bulunan soyut/masum iletişim araçları olarak medya- ele almalarını eleştirmektedir (Williams, 2005, s. 52). Williams'a göre Marksistlerin bu yaklaşımı, medyayı üretim tüketim ilişkilerinin dışında bulunan ve sadece bu sürece sonradan dahil olup "ideolojik olarak burjuva değerlerini yeniden üreten" araçlar olarak değerlendirmelerine sebep olmuştur. Bu yaklaşım onların iletişim araçlarının "her üretim biçiminde doğal/içkin (inherent) rolünü görememelerine neden olmuştur (Williams, 2005, s. 53). Ayrıca, iletişim araçlarının toplumsalın organizasyonu noktasında artan etkisi, alt yapı/üst yapı gibi kesin sınırları ve mekanik işlevleri olan anlamlandırma mekanizmalarının yeterli olmadığı daha karmaşık bir toplumsal duruma sebebiyet vermiştir. Halbuki Marksist düşünürlerin bunu fark edemedikleri ve ekonomizmi bilinçli veya farkında olmadan esas aldıkları (recognize) görülmektedir. Williams'a göre;

Belirlenimi tek bir güç (ekonomi örneğin) ya da güçlerin tek bir soyutlaması olarak değil, gerçek belirleyici faktörlerin -iktidarın ya da sermayenin dağıtımı, toplumsal ve fiziksel miras, gruplar arasında ölçek ve büyüklük ilişkileri- sınırlar koyduğu ve baskı uyguladığı; ancak bu sınırlar içinde, baskı altındaki veya baskı karşısındaki çok boyutlu etkinliğin sonuçlarını bütünüyle denetleyemediği gibi, bütünüyle tahmin edemediği bir süreç olarak düşünmeliyiz. (Akt. Stevenson, 2008, s. 44).

Buradan hareketle teknolojik determinizmle birlikte ekonomizm de reddedilerek – insanların ve toplumların faaliyetlerini etkiler konusunda öncelmesi anlamında- daha "hümanist" bir yaklaşım geliştirmektedir. Böylece yaşayan insanlarda oluşan tarihsel toplumu

temel fail olarak devreye sokmakta, ancak bu konuda da naif bir iyimserliğe kapılmamaktadır. Bu konuda aşağıdaki pasaj, uzunluğuna rağmen onun yaklaşımını özetlediği için alınmalıdır:

Teknolojinin bundan sonra nasıl gelişeceği, yalnızca mühendislerce yönetilecek bazı otonom süreçlerle ilgili bir konu değildir. Bu, ulaşılmak istenen hedeflere göre yapılacak toplumsal ve kültürel bir tanım konusudur. Var olan gelişmeler ve olasılıklar, değişken öncelikler ve kurumlar yelpazesinde, şimdi açıkça gündemdedir. Ancak bu, konunun belirlenmediği anlamına gelmez; sınırlar ve baskılar gerçektir ve güçlüdür. Çoğu teknik gelişme, askeri, siyasal ve ticari amaçların çağdaş bağlantısını ifade eden şirketlerin ellerindedir. Siyasal gelişimin büyük bölümü, birkaç güçlü devletin kurulu yayıncılık şirketlerinin ve siyasal bürokrasilerinin ellerindedir. Şimdiye kadar gerçekleştirilenlere bakılacak olursa, bu, bildiğiniz anlamda televizyonun ne kuramı ne de uygulamasıdır; zorunlu ya da öngörülebilir bir nedendir. Aksine güncel, genel geçer kuram ve uygulama, sonuçlardır (nedenler değil). Böylelikle kuramın ve uygulamanın değiştirilip değiştirilmemesi, ne iletişim yolunun belirli özelliklerine dayanacak ne de kurumların zorunlu karakterine bağlanacaktır; ancak ve ancak sürekli değişebilen toplumsal hareket ve mücadeleye bağlı olacaktır. Bu yüzden şimdi, teknolojinin ve kurumların aniden ortaya çıkan sorunlarına dönüp bakmalıyız (Williams, 2003, s. 113).

Williams, teknoloji tarihi çalışmalarında toplumla teknoloji arasındaki ilişkinin her zaman nedensel bir bakışla ve böyle bir dille ele alınmasına karşı çıkmaktadır. Zira bu şekilde basitçe anlaşılır hale getirilen tarihsel fenomenler, gerçekten araştırılamazlar. Örneğin matbaanın ve baskıcılığın etkileri hakkında sürekli onların sonuçları üzerinde durmak, tarihi böyle bir dille yazmak onun belirli bir sosyo-ekonomik durumun kriz ve önerilerine bir tepki olarak geliştiğini ve zaten kendisinin etki ve işlevinin de bu krizi yaşayan siyasal ve toplumsal aktörlerce belirlendiğini görmemek demektir (Williams, 2003, s. 18-19). Sözgelimi Williams'a göre Televizyonun ve radyonun "yararlı" veya zararlı olacağı konusunda belirleyici olan onu kimin kullanacağıdır ve bugünkü halleri de geçmişten günümüze kimlerin kullandığına göre şekillenmiştir.

Buradan hareketle Williams, medyanın günümüzde kendisinin de kabul ettiği "banal" durumunun gerçek failini ortaya çıkarmaya çalışır ve bunu söz konusu faileri ve kullanımlarını "doğallaştırmadan" yapar. Ona göre "bugün sahip olduğumuz, kapitalizm tarafından finanse edilen ve sürekli bir şekilde suç, sahtekarlık, entrika ve sahte bir erotizm olarak sunulan bir sanattan başka bir şey değildir" (Williams, 2000, s. 143-144). Williams'a göre Kapitalizm sadece medyatik ortamı bu banallığa boğmakla kalmamış; bir bütün olarak insan iletişimini metalaştırmış ve ruhsuzlaştırmıştır: Kapitalizm, "İş gücünün ücret karşılığı

mal üretimine, ve bu anlamda "kişinin" "işe"; dilin "bilgi taşıyıcı" ve "akılcı" mesajlara; toplumsal ilişkileri ise “dizgeli iktisadi ve siyasal düzendeki işlevlere” indirgemıştır (Williams, 1990, s. 43).

Williams medya ve kültürel durumun kapitalizmle ilişkisini incelerken sadece tek tek toplumlar için anlamı ve bireyler üzerindeki etkisine de odaklanmaz, uluslararası boyutu da göstermeye çalışır. Buna göre küre ölçeğindeki genel iktisadi ve siyasal eşitsizlikleri, dengesizlikleri tartışmadan ve uluslararası medyada sahiplik ilişkilerini dönüştürmeden herhangi bir ciddi gelişmenin/iyileşmenin de mümkün olmadığı görülmelidir. Ona göre kapitalist sistemlerde mevcut koşullarda en "yararlı" potansiyele sahip ulusal ajanslar bile çoğu Amerikalı kapitalist şirketlerin "ısrarlı sızmaları" sonucu bu şirketlerin adeta "şubeleri" haline gelmişlerdir (Williams, 2003, s. 125). Williams bütün bu durumun ve bizzat eleştirdiği ama her yere yayılmış olduğunu inkar etmediği kötümserliğin ve nihayetinde bütün bu toplumsal durumun hem sebepleri hem de sonuçları olarak “toplumsal çözülme” ve “yabancılaşmanın” asıl önemli sebebi olarak tekelci devleti, büyük şirketleri ve genel olarak kapitalist kültürü gösterir (Williams, 2000, s. 144).

Williams kitle iletişim araçlarının kendisinin normatif ideali olan "eğitilmiş yurttaşların katılımcı demokrasisi" fikrinin gerçekleştirilmesi için demokratikleştirilmesi gereken "en merkezi elementlerden" kabul etmektedir: Katılımcı ve özgür bir demokrasi, ancak özgür ve katılımcı kültürü besleyen bir medya ile mümkün olacaktır (Jones, 2004, s. 157). Bu özelliklere sahip bir medyaya sahip olmanın “teorik olarak” çözümü ortadadır. Onun bu çözüm hakkındaki görüşünü Bourdieu'nun kavramlarıyla özetlemek gerekirse, herhangi bir medyanın özel bir iktisadi ve/veya kültürel “kapitale” sahip olmayı şart koşmadan popülasyonun tümüne açık olması, ulaşılması gereken ve her durumda geçerli olan bir formüldür. Halbuki günümüzde “sermaye maliyetleri” yüksek olduğu gibi, doğrudan erişim için gerekli birçok faktör bulunmaktadır. Medya üzerindeki kontrol biçimleri ve “ilgili genel toplumsal düzen” de doğrudan ve eşit erişime engel olmaktadır. Williams'a göre 1980'li yıllarda bu şartların belli ölçülerde demokratik hale geldiği ülkelerde bile, “evrensel erişim iletişiminin gerçek maliyetleri ve açıkçası farklı medyadaki bu erişimin karşılaştırmalı maliyetleri” hakkında önemli sorunlar bulunmaktadır. Bunların başında da “teknolojinin çoğunun, sıkı bir şekilde kapitalist toplumsal ilişkiler içinde geliştirilmesi” ve “kapitalist ilişkilerin yeniden üretilmesi” gelmektedir (Williams, 2005, s. 59).

Williams yine de kapitalist şartlarda üretilen medyanın kaçınılmaz olarak bu şartları ve mantığı yayacağı fikrini benimsemeye yanaşmamaktadır. Zira ona göre medyanın potansiyeli

kendine içkin olmadığı gibi asla bütünüyle denetlenebilir de değildir (Turner, 2016, s. 77-78). Bu kuramsal ilke Williams'ın teorisini indirgemeci olmaktan korur. Ayrıca, ortaya çıkan medyanın sosyal, psikolojik ve siyasal etkisinin onu ortaya çıkaranlar tarafından belirlenebileceğini var saymanın yanlış olduğu ortaya konmuş olur. Böylece Williams, kapitalist üretim tüketim sürecinin ve kapitalist mantığın hakim olduğu toplumsal durumlarda ortaya çıkan her medyanın bu mantığı yansıttığı ve yeniden ürettiği şeklindeki yaygın kanaate karşı çıkmış olur.³ Bu anlamda onun bütün bu kuramsal manevralarının, esasında “direnişin” hala anlamlı olabileceğini ortaya koymak ve umudu diri tutmak amacına matuf olduğu belirtilebilir:

... haberlerden psikolojik oyunlara, neredeyse programlı olasılıkları arasında sınırlanan bir seçimle çok farklı deneyim ve sorun türlerine, bireysel ve toplu tepkiye kadar yaşamlarımıza daha fazla girebildikleri ölçüde, kısa ve başarılı bir karşıt devrimin de araçları olabilir. Bu en kötü türdeki gelişmelere, çok insanın direneceğine inanmak için yeterli nedenler vardır (Williams, 2003, s. 126).

Williams'ın bu yaklaşımı ve genelde teknolojiyi, özeldede medyayı "toplumsal" olarak konumlandırmasındaki başarısı, belirli medyanın neden belirli dönemlerde bir toplumsal olgu olarak -teknik bir gelişme olarak değil- ortaya çıktığını açıklama noktasında önemli düşünsel yollar açmaktadır. Sözelimi fordist üretim (ekonomik-sosyal), ve kitleyi hareket geçiren ideolojik ve toplumsal yapılarla (siyasi) kitlesel iletişime (medya) odaklanan iletişim araçlarının aynı döneme gelmesi tesadüf değildir. Aynı şekilde, bireyselleşmenin ve medyatik içeriği bireysel alımlamanın önemli hale geldiği post fordizme geçilen bir dönemde, tam da bu ekonomik ve sosyal durumla uyuşan sosyal medyanın en önemli iletişim platformu haline gelmesi tesadüf değildir. Buradaki ilişki diyalektiktir; genel toplumsal durumla iletişim sistemlerinin her biri diğerini anlamlı bir şekilde oluşturmakta ve sürdürmektedir. Bu durum süreç içerisinde kaçınılmaz olarak çelişkiler de doğurmaktadır. İletişim sistemlerinde ortaya

³Horkheimer ve Adorno'nun “Kültür Endüstrisi” başlıklı makalesinde ortaya koydukları temel fikir olan, kapitalist sistemin bütün kültürel üretim araç ve içeriklerinin mahiyetini belirlediği fikri medya-toplum çalışmalarında özellikle solda neredeyse temel varsayım olarak kabul görmüştür. Harbert Marcuse'nin, *Some Social Implications Of Modern Technology* makalesinde ve *Tek Boyutlu İnsan* (i.y.t 1964) kitabında; Neil Postman'ın ilk defa 1985 yılında yayımlanan "*Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*" başlıklı kitabında, Jean Baudrillard'ın özellikle son dönem kitaplarında bu yaklaşım sürekli yeniden üretilmiştir. Özellikle kitle medyasının kapitalist mantığı sürekli ve her kültürel ürün için yeniden üretilen insanları bu mantığın pasif mağdur ve taşıyıcıları haline getirdiği fikrine yaslanan bu teorik yaklaşım, söz konusu metinler aracılığıyla yeniden üretilmiş; sol bu noktada umutsuz bir kabul ediş ve kötümserliğe teslim olmuştur. Bu medyaya dair kötümserlik tartışmaları ve kuramsal öneriler için, diğer birçok eserini yanı sıra (Dijk 1995) ve Kreimeier (1983) makalelerine bakılabilir. Son olarak, bu yaklaşımın hala devam ettiği de bilinmektedir. Daha yakın tarihli ve interneti, sosyal medyayı bu temel varsayımdan hareketle inceleyen iki çalışma için bk. (Dean, 2003) ve (Han, 2017). Williams, işte bu kuramsal sonuç ve değerlendirmelere düşmeden medya-toplum ilişkisini ele alma çabasıydı ve günümüzde hala bu yüzden önemlidir.

çıkacak yeni bir "teknik" gelişmenin "teknoloji" olması (yani bir icattan öte bir toplumsal gerçeklik haline gelmesi) ancak bu çelişkileri çözmesi ve yeni ihtiyaçlara cevap vermesiyle mümkün olur (Jones, 2004, s. 165-166).

Medya toplum ilişkisi bu şekilde ele alındığında medyanın farklı, alternatif kullanımlarının mümkün olduğu fikri de ortaya çıkmaktadır. Örneğin Williams'a göre radyo ve televizyon ulus devletinin otoritesini aşındırıcı ve demokratik katılımı artıran bir mecra olarak kullanılabilir ve onlarda bu potansiyel hep vardır. Bugün söz konusu medyanın hepsi kapitalist sistem tarafından kontrol ediliyor olabilir ama milyonlarca insan bu aletlerden sivil ve gönüllü örgütlenmeler oluşturmanın yollarını aramaktadır ve bu aletler demokratik bir sosyalizm için kullanılabilir. Bu noktada önemli olan pratiktir. Williams'a göre teknolojinin ortaya çıkarıp pazarlayan kapitalist kültürün tam zıddı amaçlar için de kullanılabilirdiğini göstermek için, bu yönde pratikler geliştirmek gerekmektedir. (Jones, 2004, s. 73-74)

Williams eserlerinde bu pratiklerin nasıl geliştirileceği hakkında detaylı bilgiler ve/veya programlar sunmamaktadır. Sadece bazı eserlerinde "bilgilenme, analiz, eğitim ve tartışma" gibi çok genel kavramların önemine işaret etmektedir (Williams, 2003, s. 126). Ancak ona göre en temelde yapılması gereken, kamu hizmeti ve ticari yayıncılık arasında sıkışıp kalmaktansa "toplum hizmetlerini" merkeze alan bir yaklaşım benimsemektir. Ayrıca, yayıncılığı bu amaca götürecek "bağımsız demokratik organizasyonlar" gerekmektedir (Williams, 2003, s. 120-23) Dolayısıyla, geliştirecek pratiklerin yanı sıra oluşturulacak alternatif örgütlenmeler de demokratik olmalıdır: Medyada sahiplik ilişkilerinin eşitlik ve katılımcılık ilkelerine göre düzenlenmesi ve medya organizasyonlarındaki hiyerarşik/bürokratik olmayan örgütlenmeler, söz konusu medyanın demokratik platformlar olmasında ve toplumda bu yönde bir değişim başlatma noktasında da doğrudan etkilidir.

Sonuç

Raymond Williams'ı tartışmak bugün birçok anlamda önemlidir. Bunun ilk ve en önemli sebebi, Williams'ın kuramsal yaklaşımının, neoliberal kapitalizmin küreselleşmesini ve bütün kamusal alanlar gibi medyanın da ekonomi tarafından dönüştürülmesini kutlayan kapitalist medya teorisiyle, umutsuzluk içinde kalmış olan sol medya teorisyenlerinin kuramsal yaklaşımlarına karşı alternatif bir teorik yaklaşım ortaya koymuş olmasıdır. Williams teknolojik determinizm ve seçkinciliğin yanı sıra, Debord, Adorno, Marcuse, Baudrillard gibi kuramcılarının "kapitalist sistemde ortaya çıkan teknolojilerin kaçınılmaz olarak sistemin mantığını yaydığı/yayacağı" şeklinde özetlenebilecek kuramsal yaklaşımlarını da reddetmekte, eleştirmektedir. Zira bu yaklaşım benimsendiğinde -kapitalist teknolojinin

her yere sinmiş olduğu gerçeği ortada olduğuna göre- mücadele, direniş ve Williams'ın en temel kavramlarından “umut” anlamsız olmaktadır.

Williams, bütün bu tarihsel süreçleri önceki sayfalarda özetlenen kuramsal yaklaşımlarla değerlendirdikten sonra dört farklı iletişim yapısı (otoriter, vesayetçi, ticari, demokratik) olduğu sonucuna varır. Bunlardan hangisinin hâkim olacağını, iletişim ve aletlerinin parçası oldukları sosyo-iktisadi yapı tarafından belirlendiğini iddia eder. Bu şekilde düşünüldüğünde bugün iletişim sistemlerinin ve ilişkili sanatların (sinema, video vb.) bütünüyle pazarın hizmetinde olması, yani ticari modelin küresel çapta hâkim olması onların toplumsal etkilerini de şekillendirmiştir. Ancak bunun sebebi onların kendinden içkin özellikleri değil; 1950'lerde ABD'nin ticari yayıncılığının küreselleşmesiyle ilgilidir ve bu toplumdaki demokratikleşme çabaları açısından kaçırılmış bir fırsattır. Eğer kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon, devlete ve şirketlere karşı kurumsal özerkliklerini korumuş olsalardı ve bu mecralar farklı seslerin özgürce dile getirilebildiği kamusal forumlara dönüştürülebilirdi. Böylece diktanın hâkim olduğu sesler değil; daha sağlıklı, demokratik ve iletişimsel kamusal alanlar olabilirdi. Bu durum yeni iletişim teknolojileri için de geçerlidir. Özellikle alternatif medya kullanımlarıyla alternatif örgütlenme biçimlerini biri diğerini gerektiren iki süreç olarak kavramsallaştırması, Williams'ın kuramsal mirasının çok boyutluluğunu göstermektedir. Bu açıdan Williams'ı tartışmak kuramsal anlamda alternatif ufuklar; siyasal anlamda demokratik pratikler geliştirmek için günümüzde hala verimli olacaktır.

Kaynakça

- Adorno, T. (2011). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi* (6. baskı). (N. Ülner, M. Tüzel, E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1947).
- Berberich, C. (2015). Twentieth- century popular: History, theory and context. C. Berberich (Ed.), *The Bloomsbury Introduction To Popular Fiction* (1. baskı) içinde (s. 30-53) Londra: Bloomsbury Publishing.
- Dean, J. (2003). Why the net is not a public sphere. *Constellations* 10(1), 95-112.
- During, S. (1993). *The cultural studies reader* (3. baskı). Routledge: London.
- Fuchs, C. (2017). Raymond Williams' communicative materialism. *European Journal Of Cultural Studies*, 20(6), 744-762.
- Greame, T. (2016). *İngiliz kültürel çalışmaları* (1. baskı). (B. Özçetin, ve D. Özçetin, Çev.). İstanbul: Heretik Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
- Han, B. C. (2017). *In the swarm: Digital prospects* (1. baskı). (E. Butler, Çev.). Cambridge: MIT Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 2017).
- John, H. (2001). *The Raymond Williams reader* (1. baskı). England: Blackwell.
- Jones, P. (2004). *Raymond Williams's sociology of culture a critical reconstruction* (1. baskı). Houndsmill: Palgrave Macmillan.
- Kara, O. (2010). Raymond Williams, televizyon, teknoloji ve kültürel biçim. *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(1), 203-208.
- Kellner, D. (2002). The Frankfurt School And British Cultural Studies: The Missed Articulation. J. T. Nealon, ve C. Irr (Ed.), *Rethinking The Frankfurt School: Alternative Legacies Of Cultural Critique* (1. baskı) içinde (s. 31-59). New York: State University of New York Press.
- Keucheyan, R. (2016). *Aklın sol yarısı yeni eleştirel düşünceler* (1. baskı). (S. Şahin, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2010).
- Kreimeier, K. (1983). Fundamental reflections on a materialist theory of the mass media. *Media, Culture & Society*, 5(1), 37-47.
- Morss, B. S. (2004). *Rüya alemi ve felaket: doğuda ve batıda kitlesel ütopyanın tarihe karışması* (1. baskı). (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000).
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları kavramlar, okullar, modeller* (2. baskı). İstanbul:

İletişim Yayınları.

- Prendergast, C. (1995). *Cultural materialism: on Raymond Williams* (1. baskı). Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Şentürk, R. (2013). Raymond Williams'ın televizyon teorisi. *Selçuk İletişim*, 5(4), 186-200.
- Teun A. Dijk, V. (1995). The mass media today: discourses of domination or diversity?, *Javnost - The Public*, 2(2), 27-45.
- Williams, R. (1983a). *Culture and society, 1780-1950* (1. baskı). New York: Columbia University Press.
- Williams, R. (1983b). *Keywords: A vocabulary of culture and society* (Gözden Geçirilmiş 2. baskı). UK: Oxford University Press.
- Williams, R. (1983c). *Towards 2000* (1. baskı). London: Chatto & Windus.
- Williams, R. (1990). *Marksizm ve edebiyat* (1. baskı). (T. Esen, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1977).
- Williams, R. (1993). *Kültür* (1. baskı). (A. Suavi, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1981).
- Williams, R. (1994). *Politics of modernism against the new conformists* (1. baskı). New York: Verso.
- Williams, R. (2003). *Televizyon, teknoloji ve kültürel biçim*. (1. baskı) (A. U. Türkbağ, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1974).
- Williams, R. (2005). *Culture and materialism: selected essays* (1. baskı). New York: Verso.
- Williams, R. ve Mcguigan, J. (2015). *A short counter revolution: towards 2000* (Gözden Geçirilmiş 2. baskı) US: Sage.